

створення відповідних умов внутрішнього зростання. Загострення міжнародної конкуренції в умовах поглиблення глобальної інтеграції, лібералізація міжнародних відносин, діалектика відносин держава-суспільство сприяли появі концепції «нового регіоналізму», що розглядає процеси регіоналізації, що охоплюють не тільки торговельні аспекти, а сприяє посиленню регіональної ідентичності в цілому, і до якого залучаються не тільки країни Півночі (з високим рівнем розвитку), а й Півдня (країни, що розвиваються), що сприяє вирішенню питань максимального використання переваг глобального ринку через розвиток нових організаційних форм регіональної інтеграції. І якщо старий регіоналізм був орієнтований на вирішення чітко окреслених функціональних завдань в сферах економіки або безпеки, то «новий» регіоналізм більш багатовимірний. Новий регіоналізм допомагає трансформувати глобальну систему, оскільки його розвиток сприяє більш глибокій інтеграції, за якою національні політики не тільки адаптуються і гармонізуються, відбувається суттєве зменшення форм урядового втручання. Розвиток континентальних і трансконтинентальних моделей розвитку є якісно новою формою прояву «нового регіоналізму». Поступове відкриття регіонів, відхід від протекціоністської спрямованості регіональної взаємодії, яка є властивою «старому регіоналізму», посилює процеси міжрегіональної інтеграції. Кожна країна може одночасно брати участь в декількох інтеграційних об'єднаннях, що дозволяє зробити висновок про розвиток в сучасних умовах багаторівневої інтеграції, в якій зберігаються і елементи «старого» і «нового» регіоналізму.

1.7. РЕГІОНАЛЬНА СТРУКТУРА СВІТОВОГО ГОСПОДАРСТВА: ОСНОВНІ СКЛАДОВІ ТА НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ

Інтенсифікація міжнародних економічних відносин, що ґрунтується на об'єктивній еволюції міжнародного поділу праці, їх подальша лібералізація, через розвиток багатосторонньої системи регулювання призвели до посилення інтеграційної взаємодії країн, фактичним підтвердженням якої стало розширення міжнародного товарообміну, збільшення міграції факторів виробництва, більшість яких припадає на головних суб'єктів світового господарства – транснаціональні (мультинаціональні) корпоративні структури, активний розвиток діяльності яких є доказом посилення процесів транснаціоналізації в світі. Поглиблення інтеграційних зв'язків між країнами відбувається при одночасному зростанні ролі наднаціональних інститутів в регулюванні міжнародних економічних відносин (як на регіональному, так і на глобальному рівнях), більш впливовою на розвиток світової економіки стає діяльність регіональних інтеграційних об'єднань.

Економічне зближення держав в територіально-просторовому аспекті, з одного боку, та активна діяльність ТНК, з іншого, призвели до нових форм організації діяльності різних економічних агентів, що забезпечують виробництво, споживання, управління, обмін товарів тощо, до яких залучено капітал, працю, сировину, управління, інформацію, технології та ін. [1,с.81]. Просторову конфігурацію цих складових змінює регіоналізація, в наслідок чого світове господарство стає вже не простою сукупністю всіх країн світу, а визначається як єдина система, в якій взаємодіють національні і регіональні сектори [2,с.51]. Країни світу залучаються до глобалізаційних процесів через інтенсифікацію своїх зовнішньоекономічних зв'язків з одним з регіонів, що формують сучасну тріаду міжнародних регіонів: європейський, північноамериканський та азійсько-тихоокеанський, в яких сконцентровано основну частину сучасних міжнародних економічних відносин. Саме в рамках цих регіонів розвиваються найбільш потужні регіональні інтеграційні об'єднання, які визначають три основні моделі регіональної економічної інтеграції: європейська модель (EU), північноамериканська модель (NAFTA) і азійсько-тихоокеанська модель (APTA та ASEAN).

Інтеграційна взаємодія країн світу має специфічні ознаки об'єктивної природи та суб'єктивної зумовленості процесів регіоналізації, які пов'язані із взаємодією та інтегруванням основних ланок національних економічних систем. Ця взаємодія відбувається шляхом формування відповідних умов розвитку інтеграційних процесів з боку державних інститутів (суб'єктивна складова), стимулювання інтеграційних процесів з боку суб'єктів господарювання через ринкові механізми взаємодії, які пов'язані із потоками товарів, факторів виробництва (об'єктивна складова). Домінування суб'єктивних або об'єктивних факторів формує базу відповідної моделі регіональної економічної інтеграції, розвиток якої відбувається під впливом конкретних мікроекономічних, макроекономічних, геополітичних детермінант. Кожна модель характеризується власними механізмами та інститутами розвитку, які визначаються широтою та глибиною регіональних інтеграційних процесів, відповідною інституціональною підтримкою.

Розвиток інтеграційної взаємодії європейських країн засновано на високому рівні участі цих країн у міжнародних господарських зв'язках. Найбільш розвинутим регіональним інтеграційним угрупованням не тільки серед країн Західної Європи, але й у світі, безумовно, залишається Європейський Союз, що об'єднує 27 країн, які утворили єдиний економічний простір на умовах взаємовигідного співробітництва, що реалізується, з одного боку, на мікрорівні (через співробітництво конкретних компаній, фінансових груп та ін.) та підтримується на макрорівні (через спільну макроекономічну політику, яка реалізується за всіма напрямками). Інтеграційний розвиток Євросоюзу поступово пройшов всі форми регіональної інтеграції від зони вільної торгівлі до економічного та валютного союзу, саме тому існує об'єктивна потреба оцінки релевантності європейської моделі регіональної інтеграції сучасним умовам глобалізації, результати якої дозволять забезпечити подальший оптимальний розвиток й інших моделей регіональної інтеграції в світовій економіці. Розвиток європейської моделі регіональної інтеграції пов'язаний із домінуванням суб'єктивних факторів формування «об'єднаної Європи», що ґрунтується на розширенні та поглибленні економічної взаємодії та переплетіння національних економік європейських країн і сприяє формуванню єдиного економічного простору в системі світової економіки.

Формування *європейської моделі регіональної інтеграції* відбувалось за класичною схемою, запропонованою Б.Балассой, що підтверджує еволюція форм регіональної інтеграції, які пройшов у своєму становленні Європейський Союз. *Етап зони вільної торгівлі* (1958-1966 рр.) характеризувався тим, що було досягнуто скасування митного збору та різних кількісних обмежень у внутрішньорегіональній торгівлі товарами між державами-членами співтовариства. Крім того, було введено загальний митний тариф і почала реалізовуватися єдина торгова політика відносно третіх країн. З 1962р. набула чинності єдина сільськогосподарська політика.

На *етапі митного союзу* (1968-1986 рр.) відбувається подальше розширення сфери діяльності європейського інтеграційного угруповання. Так, цілеспрямована аграрна політика доповнюється єдиною політикою у сфері охорони навколишнього середовища й в галузі досліджень і технологічного розвитку, формуються основи для розвитку інтеграції у валютно-фінансовій сфері.

На *етапі спільного ринку* (1987-1992 рр.) на основі Єдиного Європейського акту, а також підписаного в 1985р. документа про програму створення внутрішнього ринку країн ЕУ, ліквідуються останні бар'єри на шляху пересування товарів і факторів виробництва. Було досягнуто «чотирьох свобод» – вільне переміщення усередині ЕУ товарів, послуг, капіталу і робочої сили. У цей же період країни ЕУ перейшли до проведення єдиної політики в окремих галузях: енергетиці, транспорті, питаннях соціального і регіонального розвитку. Слід зазначити, що на цьому етапі розвитку європейської моделі інтеграції

класична схема розвитку форм регіональної економічної інтеграції зазнала певної координації, оскільки існують певні відмінності між категоріями спільного ринку (*common market*), який міститься у класичній схемі, та єдиного ринку (*single market*), який було фактично створено в ЕУ. Досягнення чотирьох свобод і стало фактичним впровадженням єдиного європейського ринку, у якому було усунуто всі бар'єри на шляху переміщення товарів, послуг, капіталу, людей. Таким чином, національні ринки, об'єднані в спільний ринок через скасування митно-тарифних бар'єрів, фактично перетворились на єдиний європейський ринковий простір.

Етап економічного і валютного союзу (з 1993р.) характеризується посиленням економічної і політичної інтеграції, розвитком єдиного валютного ринку, поглибленням внутрішньорегіональних торговельно-економічних зв'язків. Утворення економічного і валютного союзу стало найважливішим інституційним економічним досягненням ЕУ, в рамках якого його учасники добровільно делегували єдиним органам ряд суверенних прав у сфері економіко-фінансового регулювання. Валютна інтеграція стала невід'ємним елементом економічної інтеграції, що пов'язане з формуванням наднаціонального механізму валютно-фінансового регулювання, координацією валютної політики, створенням міждержавних валютно-кредитних і фінансових організацій (нині до зони євро входять 17 з 27 країн-членів ЕУ). Однак саме криза єврозони вимагає оптимізації наднаціонального рівня загальноєвропейської системи фінансового надзору, в першу чергу в банківській сфері, від ефективного розвитку якої залежатиме розв'язання проблеми суверенного боргу країн, що входять до єврозони.

Можливе залучення до європейської моделі регіональної інтеграції інших країн регіону фактично визначається виконанням з їхнього боку відповідних параметрів, що стосуються дотримання демократичних принципів свободи і поваги прав людини, а також принципу правової держави; наявності конкурентоспроможної ринкової економіки в країні та визнання суспільством загальних правил і стандартів ЕУ, включаючи прихильність до цілей політичного, економічного і валютного союзу (Копенгагські критерії).

Особливу роль у розвитку інтеграційних процесів в Європі зіграла Маастрихтська угода (1993р.), з якої було встановлено єдине європейське громадянство; утворено економічний і валютний союз; сформовано основи політичного союзу, основними завданнями якого стали розробка єдиної зовнішньої політики, загальної політики в галузі внутрішніх справ і правосуддя. Результатом договору стало встановлення трьох основ союзу: економіки і соціальної політики; міжнародних відносин і безпеки; правосуддя і внутрішніх справ. Поглиблення економічної взаємодії європейських країн сприяло формуванню єдиного цілісного територіально-господарського комплексу, успішний розвиток якого відбувається лише за умов досягнення високого рівня економічного розвитку всіма членами об'єднання, що, в свою чергу, наповнює реальним змістом взаємодоповнюваність національних економік.

З урахуванням динамічного розвитку геополітичної ситуації і розширення ЕУ особливого значення для збалансованого і гармонійного розвитку континенту набуває реалізація регіональної політики, імперативом якої є реалізація концепції «Європа регіонів», в якій регіон розглядається як найважливіший резерв внутрішньої єдності європейської інтеграції. Досягнення регіональної однорідності, а не політичний союз – базова основа розвитку ЕУ. Звідси, актуальним стає формування гомогенного простору, заснованого на рівному рівні розвитку регіонів. Вирівнювання рівнів регіонального розвитку вимагало (і вимагає) концентрації фондів Європейського Союзу та їх ефективного використання. З метою оптимізації фінансування через цільові фонди в ЕУ прийнята система ідентифікації (класифікації) регіонів (*Nomenclature of Territorial Units for Statistical Purposes, NUTS*). Ця система включає п'ять рівнів, три з яких (1-3)

регіональні, а дві (4-5) місцеві (локальні) одиниці регіональної статистики EU (*Local Administrative Units, LAUs*) [483, с.6-8]: NUTS I (основні соціально-економічні райони), NUTS II (основні території застосування регіональної політики), NUTS III (маленькі регіони, які визначаються відповідно до конкретних критеріїв (аналітичні або функціональні регіони)), NUTS IV (або LAU I, визначається для таких країн EU, як Болгарія, Чеська Республіка, Німеччина, Данія, Естонія, Ірландія, Греція, Франція, Кіпр, Литва, Люксембург, Угорщина, Мальта, Польща, Португалія, Словенія, Словаччина, Фінляндія і Велика Британія), NUTS V (або LAU II, охоплює близько 120 тисяч муніципалітетів країн EU). Зазначені рівні регіонів мають ієрархічну структуру і враховують чисельність населення:

$$\begin{aligned} 3 \text{ млн. населення} < \text{NUTS I} &\leq 7 \text{ млн. населення,} \\ 0,8 \text{ млн. населення} < \text{NUTS II} &\leq 3 \text{ млн. населення,} \\ 0,15 \text{ млн. населення} < \text{NUTS III} &\leq 0,8 \text{ млн. населення.} \end{aligned}$$

Основні результати діяльності регіонів оцінюються за допомогою певних показників: ВВП регіону на одного мешканця (по паритету купівельної спроможності); структура зайнятості по секторах економіки, рівень безробіття (загальний, довгостроковий, серед жінок і молоді), демографічна структура населення та рівень його освіти тощо. Відповідно до класифікації NUTS на території EU станом на 01.01.2012р. виділяють: 97 NUTS I, 270 NUTS II і 1294 NUTS III. Диференціація регіонів в країнах EU пов'язана з наступними чинниками. Найперше, регіони Європи розрізняються за досягнутим рівнем економічного розвитку, який формує відповідну галузеву структуру (пропорції добувної, обробної промисловості, сфери нематеріального виробництва).

Територіальні диспропорції, що мають місце в європейському співтоваристві, досягли значних масштабів, саме на їх мінімізацію спрямована дія європейської регіональної політики. Її основними принципами є: субсидіарність, децентралізація, партнерство, програмування, концентрація, адиціоналізм і комплементарність. У своєму розвитку регіональна політика EU за останні роки пройшла ряд етапів, для кожного з яких була вироблена своя система пріоритетів та, відповідно, було визначено розміри фінансування. Слід зауважити, що обсяги фінансування, спрямованого на регіональний розвиток з кожною програмою істотно зростають, що наочно демонструють дані табл.5.

Таблиця 5

Етапи регіональної політики EU

Період	Кількість пріоритетів	Кількість структурних фондів	Обсяг фінансування, млрд.євро *	Питома вага у бюджеті EU, %
1994-1999	6+1	3	177,0	33,0
2000-2006	3+1	5	234,7	33,0
2007-2013	3	2	347,0	35,7

*до 2000р. –млрд.ЕКЮ

Примітка. Складено автором на підставі аналізу джерела [3]

З 2007 року відбувається найбільша структурна перебудова регіональної політики (програмний період 2007-2013 рр.), яка є цілком логічною з точки зору найбільшого розширення EU в 2004 і 2007 роках. Найперше, це виявляється в зміні структурних пріоритетів:

(1) регіональна співпраця ґрунтується на програмі INTERREG, основними формами якої є трансгранична співпраця, транснаціональна співпраця та міжрегіональна співпраця;

(2) регіональна конкурентоспроможність й зайнятість – напрям, що пов'язаний з реалізацією і впровадженням інновацій та розвитком соціальної сфери з метою підвищення регіональної привабливості європейських регіонів;

(3) конвергенція забезпечується за рахунок реалізації проектів в тих регіонах, де рівень ВВП на душу населення є меншим за 75% від середнього по ЄУ в цілому. Зазначені пріоритети охоплюють завдання регіональної та соціальної політик, які вже не розглядаються ізольовано, а тільки комплексно. Таким чином, досягається головна мета, що пов'язана із створенням гомогенного простору: одночасне об'єднання суспільства на рівні горизонтальних зв'язків – між регіонами (головне завдання регіональної політики) та на рівні вертикальних зв'язків – між шарами суспільства (завдання соціальної політики).

На забезпечення цих пріоритетів протягом 2007-2013 рр. передбачається використати понад 347 млрд.євро., у тому числі: на реалізацію пріоритету (1) – 6,4 млрд.євро, які будуть застосовані для посилення трансграничної і міжрегіональної співпраці, що включає розвиток загальної інфраструктури і мереж компаній малого і середнього бізнесу; понад 16% буде спрямовано на проведення соціальних і економічних реформ, впровадження інновацій і розвиток соціальної сфери для забезпечення розвитку сфери зайнятості та підвищення регіональної конкурентоспроможності (пріоритет (2)); на фінансове забезпечення конвергенції (пріоритет 3) буде спрямована основна частина фінансування програмного періоду 2007-2013 рр., а саме: 82% (281 млрд.євро). Основним результатом реалізації регіональної політики повинне стати зростання ВВП на душу населення в новому програмному періоді на 2007-2013 рр. від 1,5% до 9%. (у 2000-2006 рр. у різних країнах він склав від 1,5% до 6%). Однак із врахуванням дії та наслідків кризи 2008-2009 рр. ці параметри навряд чи буде досягнуто.

Досягнення високої конкурентоспроможності ЄУ бачиться через досягнення регіональної конкурентоспроможності. Економічні регіони є більш гнучкими об'єктами, які частіше визначаються через торговельні та міграційні потоки, а не через адміністративні обмеження. Тому, політику регіонального розвитку має бути скоординовано через адміністративні регіони, що охоплюють економічні регіони [4,с.3].

Конкурентоспроможний регіон став точкою росту конкурентоспроможності ЄУ в цілому, а звідси кожен напрям політики, що реалізується в Євросоюзі, має територіально виражений ефект, що сприяє налагодженню стосунків партнерства між ЄУ, країнами-членами, місцевими властями, приватним сектором тощо, партнерства, що забезпечить розробку стратегій розвитку та вирішення завдань на рівні всього Співтовариства.

Регіональна політика є інтегрованою частиною єдиної економічної політики Європейського Союзу. Це зумовлює і забезпечує комплексне вирішення проблеми подолання асиметричного розвитку регіонів. Якісно новий підхід в розгляді процесів, які відбуваються усередині ЄУ, дає можливість говорити про нову якість регіональної політики. Фактично політика об'єднання (*cohesion policy*) означає переплетення і узгодження регіональної і соціальної політик, що забезпечує вищу ефективність їх реалізації. Тому стратегія просторового розвитку Євросоюзу, що надає принципову ознаку європейській моделі регіональної інтеграції, відрізняється саме розвитком конкретних територій.

Аналіз регіональної політики ЄУ дозволяє виділити наступні найважливіші особливості:

По-перше, політика ґрунтується на відповідній законодавчій основі, згідно з якою існують прозорі критерії вибору регіону, на розвиток буде виділене відповідне фінансування. Чітко визначені на законодавчому рівні критерії відбору забезпечують послідовність і прозорість регіональної політики.

По-друге, регіональну політику характеризує просторова спрямованість, оскільки бюджетні обмеження вимагають чітких і обґрунтованих критеріїв відбору регіону, куди саме будуть спрямовано ресурси.

По-третє, проведення регіональної політики – довготривалий процес. Регіональна політика спрямована на вирішення довгострокових структурних завдань. Одним з фундаментальних принципів є доцільність надання допомоги регіонам, в яких відбуваються структурні зміни, ніж субсидювання відстаючих галузей економіки. Саме тому, мова йде про підтримку в першу чергу інвестицій, а не на тривалого субсидювання.

Четвертий аспект є пов'язаним з тим, що ініціативи регіональної політики спрямовуються на вдосконалення структури ринкових відносин, а від так – не вступають у протиріччя з ними.

Нарешті, регіональна політика характеризується комплексністю, яка досягається спільним та скоординованим підходом з боку різних інститутів, як національного, так і регіонального рівнів, а також широке залучення приватного сектора економіки.

З урахуванням динамічного розвитку геополітичної ситуації і розширення Європейського Союзу успішна реалізація регіональної політики має особливе значення для збалансованого і гармонійного розвитку континенту, де регіон розглядається як найважливіший резерв внутрішньої єдності європейської інтеграції. Досягнення регіональної однорідності – одна із базових цілей розвитку EU. Звідси, актуальним стає формування гомогенного простору, заснованого на рівному рівні розвитку регіонів, який включає економічну, соціальну, екологічну, культурну і інші складові. Глобальна фінансова криза виявила взаємозалежність національних економік як всередині, так і за її межами Європейського союзу. Зміцнення економічної та фінансової стабільності в країнах єврозони значною мірою визначатиметься ефективністю подальшої стратегії розширення об'єднання з одночасним поглибленням інтеграції.

Розвиток європейської моделі регіональної інтеграції має свої особливості, які не притаманні іншим моделям:

по-перше, в основі європейської моделі регіональної інтеграції знаходиться EU, який є найбільш розвинутим інтеграційним об'єднанням у світовому господарстві, що уявляє собою прояв регіоналізму на найвищому рівні, який заснований на міждержавній співпраці у різних сферах (політичній, економічній, соціальній, зовнішній, інституціональній тощо);

по-друге, розвиток європейської моделі інтеграції ґрунтується на домінуванні суб'єктивних факторів розвитку регіональної інтеграції і визначається впливом відповідних детермінант розвитку: значній та різноманітній ресурсній базі, раціональне використання якої стимулювалось зростанням конкуренції з боку американських, а далі й японських, ТНК (мікроекономічні детермінанти), високий ступінь симетрії та однорідності, порівнянності щодо технологічних можливостей і рівня життя в європейських країнах (макроекономічні детермінанти), посилення впливу біполярного світу (геополітичні детермінанти);

по-третє, в інтеграційному об'єднанні досягнуто високий рівень організації наднаціональних установ, механізм дії яких може бути порівняний з державним регулюванням, що свідчить про високий рівень інституціоналізації європейської моделі інтеграції, розширення публічних приватних та транснаціональних мереж через зростаючу децентралізацію та багатокладність;

по-четверте, європейська практика розвитку інтеграційних процесів стала підґрунтям для розвитку теорії інтеграційних процесів, як у економічній, так і політичній науках;

по-п'яте, одночасно з посиленням зовнішнього прояву регіоналізації (зміцненням позицій EU у світовому господарстві), в інтеграційному об'єднанні активно розвивається

процес внутрішньої регіоналізації, який ґрунтується на посиленні ролі регіонів та активному розвитку міжрегіональної співпраці в рамках об'єднання;

по-шосте, досягнення високої конкурентоспроможності ЕУ бачиться через досягнення регіональної конкурентоспроможності, в якій конкурентоспроможний регіон став точкою росту ЕУ в цілому, а звідси кожен напрям політики, що реалізується в Євросоюзі, має територіально виражений ефект, а безпосередньо регіональна політика є інтегрованою частиною єдиної економічної політики об'єднання, що забезпечує комплексне вирішення проблеми подолання асиметричного розвитку регіонів;

по-сьоме, регіональна політика ЕУ ґрунтується на чітко визначеній нормативно-правовій базі, що забезпечує послідовність і прозорість її реалізації; характеризується просторовою спрямованістю та комплексністю; основною метою регіональної політики є вирішення довгострокових структурних завдань розвитку об'єднання через створення таких умов, за яких ринкові стосунки могли б розвиватися найбільш ефективно. З урахуванням динамічного розвитку геополітичної ситуації і розширення Європейського Союзу успішна реалізація регіональної політики має особливе значення для збалансованого і гармонійного розвитку континенту, де регіон розглядається як найважливіший резерв внутрішньої єдності європейської інтеграції.

Розвиток міжнародної економічної інтеграції країн світу, що ґрунтується на об'єктивних складових, демонструє *північноамериканська модель регіональної інтеграції*, в якій мікроекономічні детермінанти розвитку стимулювали інтеграційні процеси. Відмінність цієї моделі інтеграції полягає в тому, що об'єднання країн починалося не відповідно до політичного рішення (як це було в країнах Європейського Союзу), а у відповідь на потреби ринкових структур, в першу чергу транснаціональний компаній. Тобто, порівняно з європейською моделлю регіональної інтеграції, в рамках якої створення особливого вільного простору мобільності для всіх європейських країн відбувалось через ініціативу саме державних інституцій, в Північній Америці – інтеграційні процеси розвивались під впливом прагнення до співпраці на мікрорівні до співпраці на макрорівні. Тривалий час регіоналізація виробництва в Північній Америці стимулювала розвиток інтеграційних процесів на фірмовому і галузевому рівнях і не була пов'язана з державним і міждержавним регулюванням.

Розвиток та поглиблення двосторонніх зв'язків між США та Канадою на рівні міжнародної мікроінтеграції стимулювало прийняття вже на міждержавному рівні рішення щодо створення у 1989 році зони вільної торгівлі між Канадою та США (*Canada-United States Free Trade Agreement, CUSFTA*). Основними складовими цієї угоди було визначено скасування бар'єрів у торгівлі товарами та послугами між країнами, просування умов сумлінної конкуренції, лібералізація базових умов інвестиційної діяльності між країнами, розвиток двох – і багатосторонньої кооперації, заснування ефективних процедур спільного адміністрування вирішення суперечок [5,с.9]. У 1992г. між США, Канадою і Мексикою було підписано угоду про створення Північноамериканської зони вільної торгівлі (*North American Free Trade Agreement, NAFTA*), яка набула чинності з 1994р. Зазначена угода охоплювала майже всі аспекти, що стосуються розвитку міждержавних економічних відносин між США, Канадою та Мексикою. Фактично, підписання Угоди стало не стільки початком інтеграційного процесу, скільки першим широкомасштабним юридичним оформленням реального інтегрування США і Канади [6,с.288-289], до якого приєднався менш потужний партнер – Мексика.

NAFTA стала першою угодою, яка об'єднала в один інтеграційний блок на рівноправній основі дві високорозвинені держави і країну, що розвивається. Основними завданнями, які було визначено США, Канадою та Мексикою, стали: усунення митних обмежень у взаємній торгівлі; досягнення високого рівня інтеграції ринків товарів,

капіталу, технологій і трудових ресурсів; досягнення повної незалежності від зовнішніх поставок енергоресурсів; посилення конкурентоспроможності північноамериканського економічного центру порівняно із західноєвропейським і азіатсько-тихоокеанським центрами.

Торговельно-економічні відносини залишаються головуючими у розвитку північноамериканської моделі інтеграції. Завдяки NAFTA в світі створено найбільшу за територією в світовому господарстві зону вільної торгівлі, яка об'єднує 462,6 млн. населення (6,7% від загальносвітової чисельності), що виробляють товарів та послуг на загальну суму понад 17993,9 млрд. дол., що становить 25,8% від рівня світового ВВП. Незважаючи на зменшення обсягів ВВП, всі країни NAFTA залишаються найбільшими виробниками світу, однак поступово питома вага об'єднання у світовому ВВП зменшується.

Порівняно з EU, як інтеграційне об'єднання NAFTA не має відповідної системи наднаціональних органів регулювання, хоча інституційний механізм, що забезпечує функціонування зони вільної торгівлі в рамках об'єднання таки створено (комісія з вільної торгівлі, міжурядові консультації тощо). Основним інституційним органом, що забезпечує нагляд за виконанням угоди, розвиваючи діалог між країнами, є комісія (*Free Trade Commission*), що складається з відповідних представників урядових виконавчих установ з міжнародної торгівлі. Фактичний механізм створення та розвитку NAFTA, що охоплює окрім торгівлі товарами та послугами, обмін інвестиціями та робочою силою, захисту прав інтелектуальної власності, спільне вирішення екологічних проблем, розвиток спільної інфраструктури та інше, по суті характеризує створення вперше в світовому господарстві прецедент дії зони вільної торгівлі у новому розширеному форматі, «зона вільної торгівлі плюс», яка дозволяє перейти до більш глибоких форм інтеграції, без створення складної системи наднаціональних інститутів.

Укладення Угоди про вільну торгівлю сприяло утворенню одного з найбільших і багатих ринків не лише в Північній Америці, але і в світі. Специфічність цього ринку характеризується перш за все тим, що це об'єднання лише трьох, але великих як за територією, населенням, так і за економічним потенціалом країн. При цьому, економічна інтеграція між такими асиметричними партнерами не мала прецеденту в світовому господарстві раніше. Основою ринку є економіка світового лідера з конкурентоспроможності – США. Велика частка зовнішньоторговельного обігу Канади і Мексики припадає саме на торгівлю з США. З економікою США пов'язані також й основні інвестиційні потоки NAFTA. Незважаючи на кризові потрясіння, американська економіка і досить залишається найпотужнішою у світі, а геополітичний вплив США не зменшується.

За обсягами зовнішньоторговельної діяльності Північноамериканська зона вільної торгівлі стала другим (після EU) регіональним інтеграційним об'єднанням світового господарства. Сьогодні вся територія Північної Америки є зоною вільної торгівлі, що сприяло розвитку не тільки зовнішньої, а й внутрішньорегіональної торгівлі.

Важливою і характерною особливістю розвитку північноамериканської інтеграційної моделі є значна асиметрія економічної взаємозалежності країн-членів NAFTA, зумовлена, з одного боку, слабкою інтеграційною взаємодією між Канадою та Мексикою а, з іншого, – домінуючим становищем США, на долю яких припадає 85,0% ВВП всього об'єднання [7], причому значення цього показника практично не змінилося за весь період існування NAFTA. Якщо укладання угоди про зону вільної торгівлі між США і Канадою стало природним кроком у розвитку співробітництва між взаємопов'язаними країнами, то приєднання до інтеграційного об'єднання Мексики було зумовлене, скоріше неекономічними факторами і пов'язано з тим, що країна розглядалась, в першу чергу, як частина американської національної стратегії безпеки, а не як економічний регіональний

партнер. Саме тому, асиметрія між Мексикою та Сполученими Штатами не дозволяла аналітикам виділити, які саме економічні або політичні фактори вплинули на розвиток інтеграції, та передбачити можливі результати подальшого поглиблення взаємозалежності країн у розвитку нової динаміки американсько-мексиканських відносин [8-9].

Кожна країна NAFTA має свої економічно обґрунтовані причини участі в об'єднанні. Провідна роль у розвитку північноамериканських інтеграційних процесів належить США, для яких участь в даному угрупованні забезпечує: розширення безмитного ринку реалізації продукції; вихід через Мексику на економіку країн Латинської Америки; доступ до канадських і мексиканських економічних ресурсів; розвиток експорту сільськогосподарської, автомобільної і текстильної продукції.

Успішний розвиток північноамериканської моделі регіональної інтеграції сприяв поширенню в світовому господарстві інтеграційної взаємодії типу Північ-Південь. Певною мірою можна вважати, що це підштовхнуло EU до розширення за рахунок приєднання країн Східної Європи, які значно відрізнялись від країн EU(15) за рівнем соціально-економічного розвитку. Відносний успіх інституційної розбудови в посткомуністичних країнах не передбачав необхідність створення нової системи, щоб допомогти цим країнам модернізувати свої інституції [10, с.25]. Порівняні основних складових механізмів розвитку європейської та північноамериканської моделі інтеграції за основними параметрами (широта й глибина інтеграції, підтримка інтеграційного розвитку, особливості моніторингу та координації) виявило певні відмінності зазначених моделей, які наведено в табл.6.

Таблиця 6

**Порівняння європейської та північноамериканської
моделей регіональної інтеграції**

Параметри	EU	NAFTA
Широта й глибина інтеграції	Різноманіття сфер відповідної політики - економічна, зовнішня, інституційна; Фокусування на адміністративних можливостях; Деталізація стандартів	Фокусування на економічній та торговельній політиці; Фокусування на загальних стандартах та гармонізації; Збереження національного законодавства
Підтримка	Значна й різноманітна ресурсна база; Рух від простого управління попитом до цільових завдань; Фокусування на інституційному зближенні; Розширення публічних приватних та транснаціональних мереж через зростаючу децентралізацію і багатокладність;	Здебільше різна ресурсна база; Вирішення конкретних питань торговельно-економічної співпраці та окремих питань інших сфер; Специфічні підходи до багатосторонніх організацій та національних урядів; Здебільше двоелементність у використанні ринкових та добровільних зв'язків;

Моніторинг	Комплексне погодження і вирішення проблем; Регулярна критична перевірка Зростання багатосторонності та складності	Повідомлення по факту про дотримання; Щорічні централізовані огляди; Збільшення двосторонніх переговорів (за винятком питань з навколишнього середовища)
Координація	Регулярний обмін інформацією та спільне вирішення проблем	Незначна горизонтальна комунікація; більша координація з питань навколишнього середовища

Примітка. Складено автором на підставі аналізу джерел [10-11]

На відміну від північноамериканської, європейська модель регіональної інтеграції ґрунтується на побудові відповідних механізмів, розвиток яких сприяє вирівнюванню соціально-економічного розвитку, для чого використовуються різноманітні інструменти [11]. Застосування цих інструментів забезпечує різне поєднання економічних, політичних, соціальних цілей тощо задля забезпечення регіональної економічної інтеграції. Країни, що залучені до європейської моделі інтеграції, мають забезпечити регуляторні зміни в різних сферах (політичних, економічних, соціальних тощо) через включення в законодавство, що регулює діяльність інтеграційного об'єднання в цілому, норми, що регламентують національне законодавство, а також створення відповідних інституційних структур (адміністративних, судових, фінансових та ін.).

Північноамериканський ринок знаходиться на однаковій відстані від європейського та від азійсько-тихоокеанського регіону. Крім того, існує реальна можливість у майбутньому розширити цей ринок на Латинську Америку. Якщо порівняти суть основних положень Угоди про зону вільної торгівлі між США, Канадою і Мексикою з базовими документами, що регламентують діяльність Євросоюзу, то можна побачити, що в довгостроковій перспективі за основну мету ставиться формування єдиного континентального американського ринку. Сприяти цьому процесові буде невирішеність питань регулювання торговельних відносин у рамках багатосторонньої торговельної системи ГАТТ/СОТ та посилення процесів регіоналізації в умовах глобальної інтеграції.

Таким чином, аналіз розвитку інтеграційних процесів у північноамериканському регіоні дозволяє виділити принципово нові підходи до формування моделі регіональної економічної інтеграції. Як інтеграційне об'єднання NAFTA має континентальні масштаби з самого початку свого створення, а країни-члени, що утворили його, є водночас і атлантичними, і тихоокеанськими, що дає можливість поступового і рівномірного розвитку в різних напрямках. І хоча країни NAFTA мають різні рівні економічного потенціалу, розвиток північноамериканської моделі інтеграції є досить перспективним з точки зору охоплення майже всіх сфер економічних зв'язків.

Формування Північноамериканської зони вільної торгівлі стало фактично першою спробою створення зони вільної торгівлі, сфера дії якої виходить за межі класичного наповнення цієї форми регіональної інтеграції, оскільки, окрім торгівлі товарами, охоплює також торгівлю послугами, питання інвестиційної діяльності, міграції робочої сили тощо. Окрім того, в рамках регіонального об'єднання розвивається гармонізація технічних регламентів і стандартів, конкурентної політики, врегулювання прав інтелектуальної власності. При цьому розширення сфери охоплення зазначеної форми регіональної інтеграції не супроводжується створенням відповідних наднаціональних інституцій, хоча й відбувається перехід до більш глибокої інтеграції, пов'язаної із

формуванням спільного ринку та окремим елементами економічного союзу. Фактично за мету визнається створення спільного простору, який складається з трьох суверенних країн, співробітництво між якими має відображати їх взаємозалежність з урахуванням всіх відмінностей. Вищезазначене характеризує принципово нові підходи у формування моделі регіональної економічної інтеграції

Існуючі повноваження NAFTA є занадто незначними, щоб вирішувати проблеми, які виникають в розвитку північноамериканського регіону. Для вирішення спільних континентальних проблем (розвитку інфраструктури, міграції, безпеки та ін.) за для більш комплексного та динамічного розвитку Північної Америки існує об'єктивна потреба поглиблення взаємозалежності для всіх країн інтеграційного об'єднання. Саме в межах північноамериканського простору має бути створено зовнішній периметр безпеки, в рамках якого діятиме загальний зовнішній тариф, а рух товарів, послуг, капіталів, людей буде правовим, впорядкованим та безпечним [12,с.5-8]. Міжнародна злочинність, тероризм являють собою постійну загрозу для громадської безпеки і не можуть бути врегульовані в односторонньому порядку з боку якоїсь однієї країни. Події 11 вересня суттєво вплинули на посилення прикордонного контролю [13,с.5], в першу чергу з боку США. Нездатність ефективно співпрацювати для вирішення проблем безпеки матиме прямий вплив на розвиток торговельних відносин, якості життя, забезпечення прав і свобод в цілому.

Подальший розвиток північноамериканської інтеграції нерозривно пов'язаний із необхідністю вирішення регіональних проблем, дія яких посилюється, і розв'язання яких потребує спільних дій з боку всіх країн NAFTA, а саме: забезпечення розвитку та зростання по всіх сферах взаємодії, розвиток конкурентоспроможності регіону, протидія загальним загрозам безпеки регіону. Незважаючи на значне збільшення економічної активності між країнами NAFTA, залишається значний розрив у рівнях доходів в країнах, що негативно впливає на посилення проблем, які стосуються нелегальної міграції, злочинності, і потребують виключно спільних цілеспрямованих дій.

Створення NAFTA сприяло підвищенню рівня конкурентоспроможності регіону, однак повністю не вирішило всі проблемні питання в сфері визначення правил походження товарів, наявності відмінностей в нормах та правилах, які існують в країнах об'єднання. Торгівля природними ресурсами, в тому числі енергетичними, сільськогосподарськими та продовольчими продуктами залишається далеко не безкоштовною, що впливає на рівень конкурентоспроможності регіону в світовому господарстві. І хоча Північна Америка залишається економічним центром світу, посилення глобальної конкуренції, поява нових гравців на світовому ринку може послабити її міць, якщо не прийняти відповідних дій. Крім того, тривалий спад американської економіки суттєво зменшує привабливість подальшої лібералізації торгівлі.

На початку 2011 року Канада та США прийняли Декларацію «Спільне бачення периметру безпеки та економічної конкуренції» (*Shared Vision for Perimeter Security and Economic Competitiveness*), яка спрямована на зміцнення відносин між двома країнами за довгостроковій основі через розвиток міжнародних кордонів, зміцнення економічних зв'язків і безпеки, шляхом ефективного управління ризиками [14]. Програма передбачає чотири основні напрями спів-праці, які включають в себе: усунення загроз; спрощення процедур торгівлі, забезпечення економічного зростання і створення робочих місць; комплексна система транскордонних переміщень, розвиток інфраструктури та забезпечення кібербезпеки. Зазначена Декларація стала логічним продовженням Декларації про Північноамериканське партнерство в галузі безпеки та процвітання (*Security and Prosperity Partnership of North America*), прийнятої у 2005 році всіма трьома країнами NAFTA. Однак те, що Декларацію «Спільне бачення периметру безпеки та економічної конкуренції» уклали лише дві країни – США і Канада – є свідченням

посиленням двосторонньої системи взаємовідносин в рамках NAFTA і фактичним відходом від трилатеризму до посилення взаємодії за напрямками США-Канада, США-Мексика.

Опосередкованим підтвердженням цього є й фінансування спільних проектів в рамках NAFTA. За роки діяльності Північноамериканського банку розвитку (*North American Development Bank, NADB*), створеного спільно урядами США та Мексики, профінансовано 146 інфраструктурних проектів вздовж кордону США та Мексики загальним обсягом фінансування у формі кредитів та грантів 738,1 млн.дол., з яких 99 проектів повністю вже завершено. Бенефіціарами цих проектів стали близько 7,3 млн. мешканців. В рамках проектів технічної допомоги Північноамериканський банк розвитку реалізує програми-допомоги для досліджень, пов'язаних з розробкою та здійсненням природо-охоронних інфраструктурних проектів, а також для реалізації заходів, спрямованих на нарощування потенціалу співробітництва країн. В рамках зазначених напрямків банком запропоновано 222 проекти, загальним обсягом – 22,6 млн.дол., з яких 210 проектів – вже впроваджено[15].

До 2008 року Мексика не була основним одержувачем американської зовнішньої допомоги. В результаті реалізації програми «Mérida Initiative» [16], схваленої Конгресом США, країна тільки в перший рік її реалізації обсяги фінансування збільшились в 6,2 рази (з 65,4 млн.дол. у 2007 році до 405,9 млн.дол. у 2008 році). Незважаючи на зменшення фінансування програм в останні роки в цілому ж, з початку 2008 року США було виділено понад 1,6 млрд.дол. на реалізацію програми. Фінансування Мексики реалізують декілька джерел, а саме: Міжнародний комітет з контролю та підтриманню правопорядку (*International Narcotics Control and Law Enforcement, INCLE*), фонд економічної підтримки (*Economic Support Fund, ESF*), іноземного військового фінансування (*Foreign Military Financing, FMF*). Крім того, Мексика отримує фінансову допомогу на забезпечення цілей розвитку (*development assistance, DA*), яка має забезпечити скорочення розриву у рівнях доходу країн NAFTA, сприяння розвитку системи охорони здоров'я та запобіганню дитячої смертності (*Global Health and Child Survival, GHCS*), розвиток навчальних програм, що фінансується за рахунок державного департаменту освіти та професійної підготовки (*International Military Education and Training Account, IMET*), запобіганню тероризму (*Non-proliferation, Anti-terrorism and Related Programs, NADR*) [17,с.11]. Ці інструменти фінансування спрямовано на розвиток добробуту та підвищення якості життя в найменш розвиненому партнерові по NAFTA.

Розвиток більш глибокої регіональної інтеграції стає важливою умовою зовнішньої конкурентоспроможності в умовах розвитку глобальної інтеграції. Серед основних напрямів подальшого розвитку та поглиблення інтеграційної взаємодії NAFTA зазвичай виділяють [13,с.10-11; 18]: створення Північно-американського валютного союзу (*North American Monetary Union, NAMU*), Північноамериканського митного союзу (*North American Customs Union, NACU*), а також створення Північноамериканського союзу (*North American Union, NAU*). Передумовами для створення Північноамериканського митного союзу є наявність подібних за структурою та розмірами митних тарифів. Однак створення митного союзу передбачає встановлення єдиного тарифу по відношенню до третіх країн. Відсутність єдиної тарифної політики в NAFTA є досить суттєвим обмеженням для поглиблення інтеграції. Країнами-членами об'єднання вже укладено значну кількість угод про створення зон вільної торгівлі з іншими країнами світу: США укладено 13 регіональних угод, які вже нотифіковано СОТ, Канадою – 7, Мексикою – 16. Звідси, у загальній структурі зовнішнього тарифу, який має бути застосований при створенні Північноамериканського митного союзу, існує необхідність узгодження з усіма вже укладеними угодами. Значна кількість вже діючих двосторонніх угод містить значну кількість й конкретних зобов'язань, а від так, переговорний процес щодо утворення

Північноамериканського митного союзу є досить складним завданням. Фактично, мова йде про прийняття з боку Канади та Мексики таких загальних правил торгівлі, які більш відповідають американським стандартам, а не досягнуті в результаті переговорного процесу.

Відповідно до вимог СОТ, країни, що утворили митний союз, мають координувати свою торговельну політику в рамках багатосторонніх форумів. Приклад ЕУ доводить, що подібний переговорний процес Євросоюз веде в рамках СОТ як блок. Однак такий підхід є малоймовірним для країн НАФТА, оскільки тут не існує відповідного інституційного оформлення інтеграційного об'єднання. Крім того, порівняння європейської та північноамериканської моделей регіональної інтеграції доводять, що ступінь участі держави в економіці у відповідних країн-членів об'єднання, є досить відмінною, що викликано давніми традиціями та відповідними нормами.

Досить проблематичним є й створення Північноамериканського валютного союзу. Загальний обсяг внутрішньорегіональної торгівлі країн ЕУ становив на момент утворення валютного союзу в середньому 62,9%, тоді як на долю Канади та Мексики обсяги торгівлі з США становлять, відповідно, 75,7% та 56,9%. Фактично, це може стати важним аргументом на користь того, що ці країни мають більше економічних причин на розвиток валютно-фінансової інтеграції зі Сполученими Штатами, ніж в ЕУ(15) було, коли дванадцять її членів перейшли на євро. Однак на відміну від європейської моделі, де було застосовано відповідний валютний кошик з валют країн-членів об'єднання, фактично мова йде про прив'язку виключно до американського долару. Крім того, країнами ЕУ було опрацьовано комплексний підхід щодо впровадження конкретних критеріїв макроекономічних показників залучення до єврозони (Маастрихтські критерії). Фактично, це доводить, що створення валютного союзу можливе лише за умов створення саме єдиного (а не спільного) ринку, який засновано на чотирьох свободах – вільного руху товарів, послуг, капіталу і робочої сили.

Порівняння Федеральної резервної системи (ФРС) США з Європейською банківською системою доводить, що система комерційних банків США, які входять до 12 районів ФРС, не може представляти певні суспільні інтереси. Банк Канади є державною установою, на відмінність від ФРС та Центрального банку Мексики (Банко де Мехіко), який також побудовано по принципу ФРС США. Від так, виникає суттєва інституційна несумісність банківських систем країн НАФТА, неузгодженість їх повноважень.

Підсумовуючи напрямки розвитку поглиблення північноамериканської інтеграції, можна визначити: розвиток Північноамериканського валютного союзу є більш складним завданням порівняно із створенням Північноамериканського митного союзу у форматі «частковий митний союз»:

- по-перше, розвиток торговельно-економічної співпраці між країнами НАФТА є значно більшим порівняно з інституційним розвитком інтеграції, від так створення повноцінного митного союзу, єдиного ринку є досить проблематичним;

- по-друге, існують суттєві інституційні неузгодженості між банківськими устроями країн-членів НАФТА;

- по-третє, створення валютного союзу між країнами НАФТА по типу єврозони на основі «амеро» є, фактично, прийняття в односторонньому порядку американського долару з боку Канади та Мексики, а ні як на єдиній основі у відповідності з певними критеріями;

- по-четверте, розвиток секторального підходу в регулюванні торгових відносин призвів до появи значної кількості подібних тарифів (або взагалі ставка режиму найбільшого сприяння близька до нуля), від так для створення Північноамериканського митного союзу є необхідним узгодження загального зовнішнього тарифу (як мінімальної вимоги) і без відповідної системи інститутів для його адміністрування, хоча того й вимагають більш зрілі митні союзи (максимальна вимога).

Специфічність NAFTA, полягає в тому, що це інтеграційне об'єднання з самого початку свого створення має континентальні масштаби, а країни-члени, що утворили його, є водночас і атлантичними, і тихоокеанськими, що дає можливість поступового і рівномірного розвитку в різних напрямках. І хоча країни NAFTA мають різні рівні економічного потенціалу, розвиток північноамериканської моделі інтеграції є досить перспективним з точки зору охоплення майже всіх сфер економічних зв'язків. Аналіз розвитку північноамериканської моделі регіональної економічної інтеграції дозволяє виділити наступні особливості:

по-перше, розвиток регіональної інтеграції в Північній Америці (в основі якої знаходиться розвиток NAFTA) охопив значно великі країни, що мають значний економічний потенціал, територіальний обсяг, значну кількість населення; на розвиток інтеграційної взаємодії впливає значна асиметричність та неоднорідність економічної взаємозалежності країн-членів об'єднання, що пов'язана з домінуючим становищем США не тільки в північноамериканському регіоні, а й в світі;

по-друге, розвиток північноамериканської моделі регіональної економічної інтеграції ґрунтується на домінуванні об'єктивних факторів, пов'язаних з ініціативою бізнес-сектору країн (мікроекономічні детермінанти), під впливом якого посилилась міждержавна взаємодія країн (макроекономічні детермінанти), яка не передбачає досягнення високого рівня організації наднаціональних установ;

по-третє, фактичний механізм створення та характер розвитку північноамериканської моделі регіональної інтеграції охоплює окрім лібералізації торгових відносин, питання врегулювання обміну інвестиціями та робочою силою, захисту прав інтелектуальної власності, вирішення екологічних проблем, розвитку спільної інфраструктури та інше, що доводить розширений формат дії зони вільної торгівлі – «зона вільної торгівлі плюс», яка дозволяє перейти до більш глибоких форм інтеграції, без створення складної системи наднаціональних інститутів.

по-четверте, поява NAFTA пов'язана з потребою США посилити свій геополітичний вплив в умовах розвитку європейської та азійсько-тихоокеанської регіональної інтеграції за загострення міжнародної конкурентної боротьби (геополітичні детермінанти);

по-п'яте, північноамериканська зона вільної торгівлі як інтеграційне об'єднання вперше в світі об'єднала країни, що мають різні рівні соціально-економічного розвитку, що стимулювало розвиток інтеграційної взаємодії між країнами світу по типу Північ-Південь;

по-шосте, для більш комплексного та динамічного розвитку Північноамериканської моделі регіональної інтеграції існує об'єктивна потреба поглиблення взаємозалежності для всіх країн інтеграційного об'єднання, через створення єдиного простору, в той же час, рамках NAFTA спостерігається посилення двосторонньої системи взаємовідносин, що є фактичним відходом від трилатеризму до посилення взаємодії за напрямками США-Канада, США-Мексика;

по-сьоме, в результаті аналізу розвитку поглиблення північноамериканської інтеграції, визначено: розвиток Північноамериканського валютного союзу є більш складним завданням порівняно із створенням Північноамериканського митного союзу у форматі «частковий митний союз».

Домінування об'єктивних складових у розвитку процесів регіональної інтеграції, окрім північноамериканської моделі, притаманно й **азійсько-тихоокеанській моделі регіональної економічної інтеграції**, оскільки посилення регіональної співпраці пов'язане безпосередньо із впливом транснаціональних корпорацій, які й стали основними рушіями поглиблення інтеграції в азійсько-тихоокеанському регіоні. Значним поштовхом для розвитку регіональної інтеграції в регіоні стало поглиблення

інтеграційних процесів у рамках EU та NAFTA, а відтак об'єктивної потреби у самоідентифікації азійсько-тихоокеанського регіону, що відрізняється від європейського та північноамериканського. Однак на відміну від зазначених моделей дія ринкових факторів у розвитку інтеграційної взаємодії в азійсько-тихоокеанському регіоні майже не підтримується інституційно. Особливим фактором впливу на розвиток процесів регіональної інтеграції в регіоні стала фінансова криза 1997-1998 років.

На відміну від країн EU та NAFTA, країни азійсько-тихоокеанського регіону мають достатньо низький рівень співпраці в торговельно-економічній сфері, суттєві розбіжності у фінансовій та правовій основі. Вони є менш самодостатніми, про що свідчить менший рівень внутрішньорегіональної торгівлі та потоків прямих іноземних інвестицій в регіоні. Високий рівень залежності від позарегіонального експорту робить країни досить вразливими від зміни загальносвітової кон'юнктури. Суттєве скорочення експорту в умовах глобальної кризи 2008-2009 рр. лише загостило необхідність посилення використання регіональних джерел зростання. Не останнім є й аргумент про те, що колективна міць азійсько-тихоокеанського регіонального блоку, який буде охоплювати половину світового населення та третину світового ВВП, стане третім полюсом світової економіки, здатним перетворити й світову політику [19].

Розвиток інтеграційних процесів в азійсько-тихоокеанському регіоні ґрунтується на принципах відкритого регіоналізму, суть якого полягає в тому, що розвиток коопераційних зв'язків і зняття обмежень на рух товарів, трудових ресурсів і капіталу всередині даного регіону поєднується з дотриманням принципів ГАТТ/СОТ, відмовою від протекціонізму відносно інших країн, стимулюванням розвитку в позарегіональних економічних зв'язках. Процеси регіональної інтеграції в Східній Азії почали розвиватися з кінця 1960-х років і прискорилися тільки в середині 1980-х років. Незважаючи на те, що ASEAN визначалось як регіональне економічне інтеграційне утворення, економічна кооперація між країнами об'єднання не встановлювалась до кінця 1970-х рр., а політична взаємодія передувала економічній. Внаслідок фінансової кризи 1997-1998 рр., коли ASEAN перестав сприйматися як організація, що спроможна забезпечити антикризове регулювання, а рівень інвестиційної привабливості країн об'єднання суттєво впав (при майже незмінній ситуації в Китаї та Індії), відбувся суттєвий перегляд механізму співробітництва країн об'єднання в умовах мінливого глобального середовища [20]. Спільна регіональна діяльність, спрямована на протидію кризовим явищам, стала важливою умовою посилення колективної фінансової та монетарної співпраці в регіоні. За двадцять п'ять років від створення ASEAN до прийняття рішення щодо оформлення зони вільної торгівлі відбулася заміна зовнішньоекономічної політики: від імпортозаміщення до експортоорієнтування і відкритості для прямого іноземного інвестування.

Регіоналізація виробничих процесів посилює внутрішньорегіональні товарообмінні операції, впливаючи на розвиток взаємодоповнюваності та взаємозалежності країн. З розширенням внутрішньогалузевої торгівлі в Східній Азії тісно пов'язана вертикальна спеціалізація, основна частина торговельних контрактів пов'язана з розвитком вертикально спеціалізованих виробничих процесів [21,с.6]. Розвиток регіоналізації виробничого процесу сформував корпоративну інтеграцію, яка однак не підтримувалась відповідними міждержавними інституціями, притаманними іншим моделям регіональної інтеграції. Поширення виробничих мереж транснаціональних компаній певною мірою стало альтернативою інституціоналізації регіональних інтеграційних процесів, оскільки сформована мережа стає не тільки проявом корпоративної інтеграції, а й різновидом неформальної економічної інтеграції [22,с.177].

Розвиток виробничих мереж у країнах азійсько-тихоокеанського регіону має свої певні особливості, що відрізняють їх від розвитку регіоналізації виробництва у рамках північноамериканської (взаємодія американських компаній і мексиканських макиладорів)

та європейської (залучення до виробництва західноєвропейськими компаніями східноєвропейських підприємств) [23,с.146-149]:

по-перше, виробнича діяльність та міжнародна торгівля країн є більш взаємозалежними;

по-друге, виробничі мережі охоплюють значну кількість азійських країн, що мають різні рівні доходів;

по-третє, виробничі мережі охоплюють внутрішньофірмові та позафірмові відносини.

Порівняння процесів регіоналізації виробничого процесу в північноамериканській, європейській та азійсько-тихоокеанській моделях доводить, що поділ праці в рамках останньої має більш складну структуру і характеризується наявністю значних відкритих мереж, що охоплюють значну кількість країн регіону, на які припадають основні обсяги внутрішньофірмового обміну.

Особливе значення у розвитку виробничих мереж у регіоні мав японський бізнес. За період 1967-1992 роки країни ASEAN отримали третю частину всіх японських прямих інвестицій, які було спрямовано в країни, що розвиваються. Загальний обсяг прямих іноземних інвестицій до країн ASEAN з Японії за цей період становив 13 млрд.дол. [23,с.148]. На початок 2000 року 80% японських компаній мали що найменш одно дочірнє підприємство в країнах Східної Азії. Близько 3 тис. японських компаній контролювали понад 10,2 тис. фірм Східної Азії, що становило 54% від всіх дочірніх компаній, що було розташованих у регіоні [24,с.189]. Інвестування з боку Японії передбачало розміщення виробництв, що, з одного боку, сприяло швидкій індустріалізації країн ASEAN, а з іншого, – закріплювало технологічне лідерство Японії. Наступним кроком, стало залучення з боку нових індустріальних країн до регіональних виробничих мереж нових країн регіону: з 1960х років – нових індустріальних країн Східної Азії (Південної Кореї, Тайваню), з 1970х років – країн ASEAN, з 1980х років – Китаю, й нарешті, з 2000х років – В'єтнаму, Лаосу, Бірми тощо. З використанням прямих іноземних інвестицій в регіоні створено складну систему міжрегіонального виробництва (модель паралельного розвитку) з використанням розгалуженої горизонтальної мережі торгівлі та капіталу, яка мала значний вплив на розвиток східноазійської економічної конвергенції. Спочатку японські, а потім й тайванські, сингапурські та південнокорейські прямі іноземні інвестиції сприяли появі значної кількості виробничих мереж по всьому азійсько-тихоокеанському регіоні, що, в свою чергу, вимагало відповідного розвитку міжурядового співробітництва та інституційного будівництва [25,с.7-14].

Незважаючи на досить різний рівень соціально-економічного розвитку, всі країни регіону мають принципово однаковий шлях розвитку економіки: впровадження наздоганяючого циклу (парадигма «гусей, що летять»): імпортована продукція спочатку насичує внутрішній ринок, для задоволення зростаючого національного попиту налагоджується місцеве виробництво, розвиток якого, нарешті, сприяє розширенню експорту національного виробника на нові ринки. Завдяки вивозу японського підприємницького капіталу по всій Східній Азії виникли імпортозаміщуючі та експортоорієнтовані галузі, а індустріалізація регіону досягла стадії формування промислових агломерацій, однак рівень продуктивності на підприємствах, створених у країнах, що розвиваються, залишається нижчим, ніж в японських компаніях в 1,5 рази [26,с.75].

Поділ праці у країнах регіону є структурованим як вертикально, так і горизонтально. Країни з більш розвинутою економікою є приймаючими відносно високотехнологічних галузей і нових технологій, у той час як менш розвинені країни є постачальниками дешевої робочої сили і ресурсів. Завдяки ж горизонтальному поділу праці менш розвинені країни отримують додаткові прямі іноземні інвестиції, технологічні

трансфери, залучаючись до системи субпідряду Через розвиток міжнародного поділу праці у регіоні створено основу для економічного зростання та сталого регіонального розвитку не тільки в економічній сфері.

Аналіз розвитку азійсько-тихоокеанської моделі регіональної інтеграції дозволяє дійти висновку, що вона суттєво відрізняється від європейської та північноамериканської моделей за мікроекономічними, макроекономічними та геополітичними детермінантами та результатами розвитку, систематизовану та порівняльну характеристику яких наведено в табл.7.

Таблиця 7

**Детермінанти та результати розвитку
основних моделей регіональної інтеграції**

Параметри		Моделі регіональної інтеграції		
		азійсько-тихоокеанська	європейська	північно-американська
<i>Детермінанти розвитку</i>				
Мікроекономічні	Регіоналізація виробничого процесу	основна рушійна сила	має вторинний характер	основна рушійна сила
	Ефект масштабу	досягнення ефекту масштабу першочергове	досягнення ефекту масштабу першочергове	континентальний масштаб ринку
	Ресурсна база	досить обмежена ресурсна база	значна й різноманітна ресурсна база;	здебільше різна ресурсна база
Макроекономічні	Рівень соціально-економічного розвитку країн-інтегрантів	високий ступінь гетерогенності	високий ступінь однорідності	високий ступінь гетерогенності між США і Канади та Мексики
	Симетричність економік	сильна асиметрія	симетрія	сильна асиметрії
	Наявність країн-лідерів	наявність двох лідерів (Японії та Китаю)	наявність інтеграційного ядра	наявність світового лідеру США
	Додаткові специфічні фактори	фінансова криза 1997-1998pp	план Маршалла, протидія розповсюдженню комуністичним ідеям	активна політика США щодо включення в глобальне регулювання
	Інституціональна підтримка	відсутність інституційного зближення	фокусування на інституційному зближенні	відсутність інституційного зближення
Геополітичні	Геополітичні умови	відсутність чітких гео-політичних інтересів США в регіоні;	активна участь США у відновленні європейської економіки	активна політика США

	Єдність національних еліт	значне розмежування національних еліт	єдність європейських еліт	достатньо високий рівень єдності
Результати розвитку				
	Широта інтеграції	фокусування на торговельній та валютно-фінансовій політиці	різноманіття сфер відповідної політики (економічна, торговельна, валютно-фінансова, зовнішня, інституційна)	фокусування на економічній та торговельній політиці
	Глибина інтеграції	– середній рівень співпраці в торговельно-економічній сфері; – суттєві розбіжності у фінансовій та правовій основі	– високий рівень співпраці в торговельно-економічній сфері; – єдина правова основа; – високий рівень гармонізації у валютно-фінансовій сфері	– високий рівень співпраці в торговельно-економічній сфері, – близькість валютно-фінансових та правових систем при збереженні їх національних особливостей
	Переговорний процес	зростання багатосторонніх переговорів	зростання багатосторонності та складності	збільшення двосторонніх переговорів
	Координація інтеграційного розвитку	відсутність наднаціо-нальних інституцій	наявність наднаціо-нальних інституцій	відсутність наднаціо-нальних інституцій
	Стандарти та норма	збереження національного законодавства	деталізація стандартів, єдиних для всіх країн-інтегрантів	збереження національного законодавства

Регіональна інтеграція є довгостроковим процесом, який може вплинути на різну мікроекономічну динаміку в різні періоди часу в залежності від стратегії, яка прийнята в регіоні. В основі динаміки розвитку європейської інтеграції знаходилися декілька мікроекономічних факторів впливу, основними серед яких стали: пошук економії від масштабів та регіоналізація виробничого процесу тощо. Реальним поштовхом для розвитку інтеграційної взаємодії європейських країн стала інтернаціоналізація крупного американського бізнесу, пов'язаного з діяльністю ТНК, які стали розширювати свої інтереси в Європі за рахунок збільшення американського експорту, а також створення дочірніх компаній або спільних підприємств. Саме вузькість внутрішніх ринків суттєво обмежувала активність європейських компаній і не дозволяла використовувати ефект

масштабу в повному обсязі. І лише завдяки створенню єдиного ринку, заснованого на чотирьох свободах руху товарів, послуг, капіталу та робочої сили, європейські компанії досягли найбільших зисків на економії від масштабу. Регіоналізація виробничого процесу стала другою мікроекономічною детермінантою впливу і пов'язана, певною мірою, з реакцією на активну заміну імпортозаміщуючих на експортоорієнтовні стратегії розвитку, які активно стали впроваджувати країни, що розвиваються, у 1980-х рр.

У свою чергу, впровадження експортоорієнтовних стратегій вимагало активного залучення капіталу, чим і скористалися ТНК, які почали активно розміщувати трудомісткі види діяльності саме в інших країнах, що сприяло посиленню регіоналізації виробничого процесу. Як наслідок, регіональна внутрішньофірмова торгівля ТНК суттєво стала зростати, що, в свою чергу, вимагало підтримки вже на державному рівні за рахунок зменшення бар'єрів.

На відміну європейської моделі регіональної інтеграції в країнах північноамериканського та азійсько-тихоокеанського регіонів фактор ефекту масштабів на мав значного впливу. Однак якщо для Канади та США був характерним високий рівень розвитку інфраструктури (з приєднанням Мексики саме розвитку інфраструктури було приділено значну увагу), то слабкий розвиток інфраструктури в країнах азійсько-тихоокеанського регіону суттєво обмежував розвиток інтеграційної взаємодії між країнами. Експортоорієнтовні моделі промислового розвитку використовували лише Японія, Південна Корея і Тайвань, які мали привілейовані зв'язки з США у зв'язку з геополітичними умовами, викликаними холодною війною (через систему військових замовлень під час корейської та в'єтнамської війн). Розвиток регіональної вертикальної промислової торгівлі, яка вимагає відповідної державної торговельної політики, стає основною рушійною силою розвитку азійсько-тихоокеанської моделі регіональної інтеграції. Перспектива створення інтегрованого ринку стає все більш привабливою з ростом купівельної спроможності східно-азійських споживачів та розвитком сучасної інфраструктури [27, с.15-18].

Таким чином, на відміну від формування європейської моделі інтеграції, для азійсько-тихоокеанської моделі саме регіоналізація виробничого процесу була основною рушійною силою. І лише з поглибленням цього процесу, з розвитком інфраструктури, посилився вплив такого фактору, як економія масштабу (першочерговий в європейській моделі). Порівнюючи всі моделі регіональної інтеграції, можна зазначити, що формування єдиного азійсько-тихоокеанського ринку неминуче вимагатиме інституційного підкріплення відповідними наднаціональними установами, які будуть регулювати мікроекономічну динаміку розвитку регіональних інтеграційних процесів. Розвиток наднаціональних структур в EU, активізація міждержавної взаємодії в NAFTA свідчать про важливість інституційного оформлення інтеграційних процесів.

У розвитку регіональних моделей інтеграційних процесів певні відмінності існують не тільки в мікроекономічних, а й макроекономічних детермінантах. В першу чергу це стосується високого ступеню гетерогенності та сильної асиметрії економік азійсько-тихоокеанського регіону. На початку розвитку європейських інтеграційних процесів, країни, що формують сьогодні інтеграційне ядро, характеризувалися високим ступенем симетрії та однорідності, порівнянності щодо технологічних можливостей і рівня життя, яка дозволила країнам EU досягти домовленостей відносно економічної та політичної згуртованості та створювало сприятливе середовище для формування потужних наднаціональних установ. Останні розширення EU довели, наскільки є важливим ступінь неоднорідності та симетрії в формуванні наднаціональних інститутів. Значна асиметрія за участю світового лідера – США знаходиться й в основі північноамериканської моделі інтеграції, однак її розвиток з самого початку має континентальні масштаби. Азійсько-тихоокеанська модель регіональної інтеграції розвивається на основі високого ступеню соціально-економічної гетерогенності та сильної

асиметрії економік регіону, в якому економічними лідерами виступають Японія та Китай, що мають різні економічні інтереси і поки що не демонструють чітку стратегію щодо формування регіонального інтеграційного блоку.

При порівнянні процесів регіональної інтеграції слід враховувати й геополітичні обставини, які впливали на характер інтеграційного розвитку. Детермінанта геополітичного характеру, що мала вплив на посилення європейської інтеграції, пов'язана з розколом світової системи на два полюси. Зовнішня загроза розповсюдження комунізму суттєво вплинула на посилення єдності серед європейських еліт, які виступали за початок європейського будівництва, заснованого на ідеях федералізму. План Маршалла, спрямований Адміністрацією США на відновлення європейського народного господарства, мав на меті також і підрив комуністичного впливу в Західній Європі [28,с.39]. Для країн азійсько-тихоокеанського регіону не існувало геополітичних загроз, подібних європейським на початку розвитку інтеграційної взаємодії. Хоча певна частина східно-азійських еліт сприймає як певну потенційну загрозу підвищення економічної і стратегічної ваги Китаю [29,с. 9].

Порівняння моделей регіональної інтеграції дозволяє дійти висновку, що створення потужних наднаціональних установ буде дуже складним завданням з огляду на економічні, ідеологічні, культурні відмінності країн азійсько-тихоокеанського регіону. Вплив східноазійських ТНК на уряди своїх країн буде обмежуватися досягненням єдності та узгодженості політики лише в галузі торгівлі та інвестицій, що сприятиме регіоналізації внутрішньофірмової торгівлі ТНК і не буде стимулювати створення сильних наднаціональних інститутів. Крім того, поява сильних регіональних наднаціональних інститутів, які б було наділено повноваженнями щодо дотримання політики єдності, є проблемою для Японії, бізнес-кола якої не підтримують подібну ідею. Посилення гео економічної та геополітичної ролі Китаю не тільки в регіоні, а й у світі призведе до появи нових тенденцій у розвитку азійсько-тихоокеанської моделі регіональної інтеграції.

Поглиблення участі країн у системі міжнародного поділу праці проявляється у розширенні обсягів торгівлі, інвестування, формуванні східно-азійської системи виробничих зв'язків і поставок. Розвиток ринкових відносин потребував відповідної лібералізації торгівлі, інвестування, гармонізації норм, стандартів та правил, що регламентують торгівельно-економічні відносини. В країнах регіону все більше поширювалось уявлення про те, що поширення ініціатив щодо створення різноманітних зон вільної торгівлі може підтримувати подальший розвиток торгівлі, прямого іноземного інвестування через подальше усунення транскордонних перешкод та розвиток гармонізації. Таким чином, прийняття різноманітних угод щодо поглиблення регіональної співпраці може бути розцінено як важлива складова економічної політики, спрямованої на розвиток і поглиблення виробничих мереж і сформованих ланцюгів поставок глобальними ТНК та азійськими компаніями.

Характер розвитку торговельно-економічної співпраці країн ASEAN дозволяє визначити ймовірні варіанти подальшого поглиблення інтеграційних процесів в країнах об'єднання, а саме: в рамках розширення сфери охоплення зони вільної торгівлі (зона вільної торгівлі плюс), впровадження проміжної форми регіональної інтеграції спільний ринок мінус, а також валютний союз [30-33]. В країнах азійсько-тихоокеанського регіону домінують настрої на користь азійської єдності, пошуку загальноазійських цінностей тощо. У зв'язку з цим в регіоні були розроблені три головні напрямки регіональної інтеграції на базі ASEAN. Згідно з першим напрямком (ринковим), перевага віддається зоні вільної торгівлі через поетапне зниження тарифів у взаємній торгівлі задля більш ефективного використання ресурсів та забезпечення вільного розміщення виробництва в країнах об'єднання. Головною особливістю другого напрямку є поєднання вибіркової торгівельної лібералізації з використанням окремих форм державного регулювання.

Цей шлях відстоювався прихильниками «цілеспрямовано регульованої індустріалізації». Така стратегія спирається на загальнорегіональну промислову співпрацю, узгодження планів розвитку країн ASEAN на міжнародному рівні, реалізацію спільних проектів і підкріплюється адміністративними і політичними заходами. Провідна роль в розвитку регіональної інтеграції має належати приватному сектору (третій напрямок), що вимагало створення відповідних умов для сприятливого зростання крупних багатонаціональних компаній.

Розширення зони вільної торгівлі має стати логічним продовженням дії вже прийнятих домовленостей і угод, зорієнтованих на розвиток економічної інтеграції в ASEAN: ASEAN Free Trade Area (AFTA, 1992), ASEAN Framework Agreement on Services (AFAS, 1995), ASEAN Investment Area (AIA, 1998). Реалізація зазначених угод забезпечить фактичне формування зони вільної торгівлі товарами та інвестиціями до 2020 року (відповідно до зобов'язань нові члени ASEAN мають до 2015 року впровадити нульовий тариф на більшість товарів, а відповідно до інвестиційної угоди (AIA) до 2020 року має бути встановлено й вільний режим інвестиційної діяльності) [33, с.17]. Реалізація зазначених ініціатив передбачає розвиток співробітництва в галузі торгівлі та інвестицій через подальшу лібералізацію та спрощення процедур, які стосуються дванадцяти секторів виробництва товарів та послуг, а саме: сільськогосподарської, рибної, лісопереробної, автомобільної, каучукової продукції, текстилю, одягу, електроніки, а також пов'язаної з охороною здоров'я, з електронною комерцією, туризмом та логістикою.

Досягнення більш глибокої форми інтеграції, яка пов'язана зі створенням спільного ринку вимагає розробки відповідного економічного плану (плану дій), реалізація якого забезпечить (окрім лібералізації та усунення бар'єрів в сфері торгівлі та інвестування) впровадження режиму митного союзу, вільного руху факторів виробництва: капіталу та робочої сили. Повна мобільність робочої сили включає в себе право на проживання та зайнятість в усіх країнах-членах об'єднання, а також взаємне визнання професійних та технічних кваліфікацій. Повна мобільність капіталу вимагає відсутність валютного контролю. З урахуванням розвитку регіональних виробничих систем в регіоні, спільна політика в рамках формування спільного ринку може бути зорієнтована, в першу чергу, саме на сферу виробництва і торгівлю. Оскільки в існуючих умовах ASEAN досягнути вищезазначене є досить складно, більш ймовірним є впровадження галузевого (або секторального) підходу до створення спільного ринку у форматі «спільний ринок мінус». Стратегією розвитку ASEAN VISION 2020 передбачено прискорення вільного руху робочої сили, однак зараз в рамках об'єднання відбуваються значні потоки некваліфікованої робочої сили, саме тому розробка механізму регулювання трудової міграції стає важливою умовою формування спільного ринку в регіоні. Одночасно, подальшого розвитку потребує система гармонізації існуючих національних стандартів в освіті та навчанні.

Важливим елементом розвитку азійсько-тихоокеанської моделі регіональної інтеграції є розвиток фінансової інтеграції, яка має також послідовно розширюватись через зміцнення нормативно-правової бази та інституційного потенціалу. За незначними винятками регіон вже має ліберальні режими обміну. Однак нестабільність потоків короткострокового капіталу вимагає розробки єдиної політики в цій сфері. Фактично, фінансова інтеграція може посилити торговельно-економічну інтеграцію в регіоні. Саме її сучасний рівень розвитку робить припущення й про ймовірність розвитку валютного союзу, який матиме мультиплікативний ефект на розвиток торгівлі. Регіональна фінансова інтеграція пов'язана з процесом створення стимулюючих умов, що сприяють створенню регіонально інтегрованого ринку, який характеризується (в межах певної економічної області): вільним рухом капіталу; вільним вибором сфер і об'єктів вкладення капіталу.

Посилення регіонального співробітництва, спрямованого на розвиток фінансової інтеграції в межах регіону, сприятиме гармонізації регіональної фінансової і торговельної систем з урахуванням особливостей країн регіону. Однак існуючий сьогодні координаційний механізм фінансової та валютної інтеграції країн ASEAN характеризується існуванням багаточисельних робочих груп, комітетів, форумів для вивчення різноманітних аспектів інтеграції, між якими відсутня інституційна взаємодія і послідовність у реалізації координаційних заходів, і як результат, є загроза десинхронізації програм та планів.

Важливим аспектом реалізації спільної політики має стати введення принципу перерозподілу доходів і ресурсів, які можуть бути формалізовані у вигляді компенсацій, спільних зусиль для забезпечення регіональних суспільних благ, з урахуванням інтересів найменш розвинених країн-членів ASEAN. Лібералізація торгівлі, інвестицій в конкретних секторах або галузях економіки країн ASEAN сприятиме розвитку соціально-економічного потенціалу для подальшого поглиблення інтеграції.

Розвиток регіональних інтеграційних процесів в регіоні потребує відповідної інфраструктури, для успішного розвитку якої протягом 2010-2020рр. необхідно інвестицій на суму не менш ніж 8трлн.дол (для розвитку інфраструктури на національних рівнях) та 290 млрд. дол. (для розвитку спільної регіональної інфраструктури) [33,с.19]. Для цього потрібні внутрішні та зовнішні інвестиційні ресурси різного походження (багатосторонніх банків розвитку, державних бюджетів, в тому числі на двосторонній партнерський основі), а також інноваційні фінансові механізми державно-приватного партнерства, застосування яких забезпечить практичну реалізацію плану єднання.

Таким чином, розвиток азійсько-тихоокеанської моделі регіональної інтеграції відбувається в певних умовах і характеризується конкретними особливостями, що відрізняють її від інших моделей:

по-перше, розвиток регіональної інтеграції в країнах азійсько-тихоокеанського регіону характеризується значною кількістю регіональних інтеграційних ініціатив, що використовують багато механізмів та угод, найбільш результативним серед яких є ASEAN;

по-друге, розвиток азійсько-тихоокеанської моделі регіональної економічної інтеграції ґрунтується на домінуванні об'єктивних факторів, пов'язаних з ініціативою транснаціонального бізнесу Японії, Південної Кореї, Сінгапуру (мікроекономічні детермінанти), що сприяло розвитку регіоналізації виробничого процесу як основної рушійної сили, розвиток й поглиблення якої одночасно із вдосконаленні інфраструктури посилив дію фактору економії масштабу в регіоні, а розширення регіональної вертикальної промислової торгівлі стимулювала відповідної державної торговельної політики (макроекономічні детермінанти);

по-третє, розвиток регіональної інтеграції відбувався в умовах високого ступеню соціально-економічної гетерогенності та сильної асиметрії економік регіону, наявності двох економічних лідерів – Японії та Китаю, які мають різні економічні інтереси та позиції і досить тривалий час не мали чіткої стратегії інтеграційного розвитку в регіоні, а також відсутності тривалий час чітких геополітичних інтересів США в регіоні (геополітичні детермінанти);

по-четверте, особливим макроекономічним фактором впливу на розвиток процесів регіональної інтеграції в азійсько-тихоокеанському регіоні стала фінансова криза 1997-1998рр., протидія якій посилила координованість фінансової та монетарної співпраці країн регіону;

по-п'яте, поглиблення регіональної інтеграції в регіоні стало відповідною реакцією на розвиток європейської та північноамериканської моделей, результати діяльності яких

посилили вплив на пошук подальших шляхів поглиблення регіональної інтеграції країн азійсько-тихоокеанського регіону, в тому числі із залученням позарегіональних гравців;

по-шосте, подальше поглиблення інтеграційних процесів в рамках ASEAN може бути забезпечено через розширення сфери охоплення зони вільної торгівлі (зона вільної торгівлі плюс), впровадження проміжної форми регіональної інтеграції спільний ринок мінус, елементів валютного союзу тощо. З урахуванням високого рівня розвитку регіоналізації виробництва в регіоні, наступним етапом поглиблення інтеграції може стати впровадження галузевого (або секторального) підходу до створення спільного ринку у форматі «спільний ринок мінус», а послідовний розвиток фінансової інтеграції через зміцнення нормативно-правової бази, інституційного потенціалу сприятиме гармонізації регіональної фінансової і торговельної систем.

Поглиблення та розширення інтеграції відрізняються за різними аспектами та функціональними сферами. Поглиблення інтеграції відноситься до розширення різних аспектів і функціональних сфер і характеризується: збільшенням обміну товарами та послугами через скорочення тарифів та нетарифних бар'єрів, що призводить до збільшення експортно-імпортних потоків; збільшенням потоків короткострокового фінансового капіталу через покращення інвестиційних можливостей; розширенням потоків довгострокового капіталу у вигляді прямих і портфельних іноземних інвестицій через пом'якшення нормативних вимог по відношенню до іноземних власників; зростанням трудової міграції населення (в тому числі й на постійній основі) через спрощення візового режиму, механізму переказів; розширенням інтегрованої діяльності транснаціональних корпорацій через використання механізму аутсорсингу, розвиток транспортної та комунікативної інфраструктури; збільшенням технологічного обміну через розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, розвитком нормативних вимог щодо захисту прав інтелектуальної власності. У свою чергу, розширення інтеграції охоплює зазначені елементи поглиблення інтеграції із залученням нових країн, що включає повне розширення (розвиток континентального напрямку регіональної інтеграції) та подальше розширення існуючого інтеграційного об'єднання через залучення, в тому числі на трансконтинентальній основі, нових членів інтеграційного об'єднання (як окремих країн, так і вже існуючих інтеграційних об'єднань).

Розвиток різноманітних інтеграційних утворень на регіональній, континентальній, трансконтинентальній основі став важливою складовою глобалізаційного розвитку, що проявляється у формуванні глобальних регіонів, а сам процес регіоналізації набуває глобальних ознак. Незважаючи на те, що держави залишаються головними гравцями у геополітиці, регіони, розглядаються вже як життєво необхідний елемент архітектури в системі сучасного світового господарства. Регіоналізація світової економіки визначається як процес формування нової полісистемної конфігурації світового економічного простору. Через розвиток процесів регіоналізації в світовому господарстві формуються і розвиваються цілісні регіони, що виступають особливими акторами в системі міжнародних відносин. Саме тому регіоналізацію можна віднести до процесів, які мають емпіричний характер, дослідження яких потребує міждисциплінарного підходу, що дозволить отримати нові результати досліджень регіоналізації з точки зору розвитку регіональної диверсифікації, конкурентоспроможності в контексті глобальних трансформацій, що відбуваються в світовому господарстві. Забезпечити інтеграційний міждисциплінарний підхід зможе наука – глобальної регіоналістики, що синтезує просторові підходи і вивчає об'єктивні процеси регіоналізації міжнародних відносин під впливом глобалізації та досліджує глобальну таксономію регіонального устрою світу, через процес консолідації ієрархічних таксонів, які мають значний рівень гомогенності в межах певної території.

13. Keohane R. *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy* / R. Keohane. – Princeton University Press, 2005. – 312p.
14. Lindberg L. *Political Integration: Definitions and Hypotheses* / L. Lindberg // *The European Union: reading on the Theory and Practice of European Integration* / edited by B.F.Nelsen. – Boulder : Lynne Rienner Publishers, 2003. – pp.151-162.
15. Mitrany D. *The functional theory of politics* / D.Mitrany. – London: London School of Economics and Political Science, 1975. – 294p.
16. Ropke W. *International order and economic integration* / W. Ropke. – DORDRECHT-HOLLAND, 2007. – 276p.
17. Taylor P. *International Organization in the Modern World: The Regional and the Global Process.* / Taylor P. - London: Pinter, 1993. -262 p.
18. Theories of International Relations: Neo-Realism, Neo-Liberalism, Constructivism, Neo-Idealism [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: [http://www.eui.eu/Personal/Researchers/malamud/Hart\(c\)ch2_Malamud.pdf](http://www.eui.eu/Personal/Researchers/malamud/Hart(c)ch2_Malamud.pdf)

Підрозділ 1.6.

1. Алаев Э.В. *Социально-экономическая география: понятийно-терминологический словарь* / Э.В. Алаев. – М.: Мысль, 1983. – 350 с.
2. Европа: вчера, сегодня, завтра / Институт Европы РАН ; [ред.кол. РАН; отв.ред. Шмелев Н.П.]. – М.: ЗАО «Издательство «Экономика», 2002. – 823с.
3. Китинг М. Новый регионализм в Западной Европе [Електронний ресурс] / М.Китинг//Логос.–2003.–№6(40).– С.67-116.– Режим доступу до статті: [//www.ruthenia.ru/logos/number/40/07.pdf](http://www.ruthenia.ru/logos/number/40/07.pdf)
4. Нейсбит Д. Мегатренды /Д. Нейсбит. – М.: ООО «Издательство АСТ»: ЗАО НПП «Ермак», 2003. – 380с.
5. Чужиков В. Глобальна регіоналістика: історія та сучасна методологія: монографія / В. Чижиков. – К.: КНЕУ, 2008. – 272с.
6. Burfisher M.E. *Regionalism: Old and New, Theory and Practice*/ M.E. Burfisher, S. Robinson, K. Thierfelder. – Capri: The International Agricultural Trade Research Consortium (IATRC) Conference, 2003. – 28p.
7. Hettne B. *Globalism and New Regionalism*/ Hettne Björn, Inotai András and Sunkel Osvaldo. – New York: Macmillan, 1999. – 308p.
8. Pomfret R. **The Economics of Regional Trading Arrangements**/ R. Pomfret. – Oxford: Clarendon Press, 1997. – 444 p.
9. *World Trade Report 2011. The WTO and preferential trade agreements: from co-existence to coherence.* WTO Publications Geneva 2011. - 251p.

Підрозділ 1.7.

1. Кастельс М. *Информационная эпоха: экономика, общество и культура* / М.Кастельс; [пер. с англ. под науч. ред. О. И. Шкаратана.]. – М.: ГУ ВШЭ, 2000. – 608с.
2. Ключко В. Глобализация и ее влияние на страны с переходной экономикой/ В.Ключко // *Экономика Украины.* – 2001. – №10. – С.51-57.
3. <http://ec.europa.eu/> – European Commission [Official website].
4. *Economic Performance and Economic Regions in the New Economy: Foundations, Strategy* / Ben Brunnen // *Local government institute working paper series.* –School of Public Administration University of Victoria, 2006. – 34p.
5. *The Canada-U.S. Free Trade Agreement (FTA)* [Electronic resource]// Foreign Affairs and International Trade Canada [Official website]. – 325p. - URL:

<http://www.international.gc.ca/trade-agreements-accords-commerciaux/agr-acc/us-eu.aspx?lang=eng&view=d>

6. Шишков Ю.В. Интеграционные процессы на пороге XXI века: почему не интегрируются страны СНГ / Ю.В. Шишков. – М.: III тысячелетие, 2001. – 478с.

7. <http://unctad.org> – United Nations Conference on Trade and Development[Official website]

8. Chanona A. A Comparative Perspective between the European Union and NAFTA [Electronic resource] / A. Chanona. – Salvador de Madariaga Institute. - URL: <http://aei.pitt.edu/8109/1/chanonafinal.pdf>

9. McKinney J.A. NAFTA's Effects on North American Economic Development: A United States Perspective[Electronic resource] / J.A. McKinney. –University of Toronto, 2005. – URL: <http://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/Future%20of%20NAFTA%20-%20McKinney%20Paper.pdf>

10. Laszlo B. Transnational Integration Regimes as Development Programs [Electronic resource] / Laszlo Brus, Gerald A. McDermott. // The Transnationalization of Economies, States, and Civil Societies / Ronald Holzhaacker (eds.). – New York: Springer, 2009. – pp. 23-61. – URL: http://www.springer.com/cda/content/document/cda_downloadaddocument/9780387893389-c1.pdf?SGWID=0-0-45-786603-173866323

11. Who's Better in International Trade and Development the EU or NAFTA? [Electronic resource] // Knowledge@Wharton. – URL: <http://www.knowledgeatwharton.com.cn/index.cfm?fa=printArticle&articleID=1615&languageid=1>

12. Manley J. Creating a North American Community. Chairmen's Statement Independent Task Force on the Future of North America [Electronic resource] / John P. Manley, Pedro Aspe and William F. Weld. – New York, Council on Foreign Relations, 2005 – 15p. – URL: www.cfr.org.

13. Pastor R.A. The North American Idea: A Vision of a Continental Future / Robert A. Pastor. – Oxford University Press, 2011. – 264p.

14. Ek C. Canada-U.S. Relations [Electronic resource] / C. Ek, I.F. Fergusson. – Congressional Research Service, 2012. – 68p. – URL: www.crs.gov

15. Technical Assistance Report North American Development Bank. March 2012 [Electronic resource] // North American Development Bank [Official website]. - URL: <http://www.nadbank.org/publications/main.asp>

16. The Merida Initiative: Expanding the U.S./Mexico Partnership [Electronic resource]. // U.S. Department of State [Official website]. – Bureau Of Western Hemisphere Affairs, March 2012. – URL: <http://www.state.gov/p/wha/rls/fs/2012/187119.htm>

17. Seelke R. Mexico: Issues for Congress Clare Ribando Seelke [Electronic resource] / R. Seelke // Congressional Research Service, 2011. – 39p. – URL: www.crs.gov

18. Huelsemeyer A. Toward deeper North American integration: a customs union? [Electronic resource] / A. Huelsemeyer. – Canadian-American Center, University of Maine, 2004. – 43p. – URL: http://findarticles.com/p/articles/mi_hb3189/is_59/ai_n29147970/

19. Sally R. Economic integration: Will Asia go regional? [Electronic resource] / R. Sally // East Asia Forum. Politics and Public Policy in East Asia and the Pacific. – 2009. – URL: <http://www.eastasiaforum.org/2009/11/03/economic-integration-will-asia-go-regional/>

20. Hill Hal. ASEAN Economic Integration: Features, Fulfillments, Failures and the Future [Electronic resource] / Hal Hill and Jayant Menon // ADB Working Paper Series on Regional Economic Integration. – 2010. – No. 69. – 38p. – URL: <http://www.adb.org/documents/Papers/Regional-Economic-Integration/WP69-Hill-Menon-ASEAN-Economic-Integration.pdf>

21. Kimura F. Production Networks in East Asia: What We Know So Far [Electronic resource] / F. Kimura, A. Obashi // ADBI Working Paper. – Tokyo: Asian Development Bank

Institute, 2011. – No 320. – URL: <http://www.adbi.org/working-paper/2011/11/11/4792.production.networks.east.asia/>

22. Peng D. The Changing Nature of East Asia as an Economic Region / D. Peng // Pacific Affairs. – 2000. – Vol. 73, No. 2. – pp. 171-191

23. World Trade Report 2011. The WTO and preferential trade agreements: from co-existence to coherence [Electronic resource]. – Geneva: WTO Publications, 2011. – 251p. // World Trade Organization [Official website]. – URL: www.wto.org/english/res_e/booksp_e/anrep_e/world_trade_report11_e.pdf

24. Ando M. The Formation of International Production and Distribution Networks in East Asia / Ando Mitsuyo, Kimura Fukunari // International Trade in East Asia, NBER-East Asia Seminar on Economics ; Chicago: University of Chicago Press. – 2005. – Vol. 14. – pp. 177-216.

25. Xing L. East Asian Tegional Integration: From Japan-led «Flying-geese» to China-centred «Bamboo Capitalism» / L. Xing // CCIS Research Series.Working Paper. – 2007. – No. 3. – 27p.

26. Asian development outlook 2011. – Mandaluyong City, Philippines: Asian Development Bank, 2011. – 273p.

27. Defraigne J.-Chr. The prospects of the East Asian integration process and of its supranational institutions in light of the experience of the European regional integration [Electronic resource] / J.-Chr. Defraigne. – Institute for European Studies,(UCL). – URL: <http://www.gamet.sciencespobordeaux.fr/Gamet%20papers%20PDF/DEFRAIGNE%20Jean%20Christophe.pdf>

28. Hogan M.J. The Marshall Plan: America, Britain and the reconstruction of Europe, 1947-1952 / Michael J. Hogan. – Cambridge University Press, 1989. – 482p.

29. Drysdale P. Japan and China: rivalry or cooperation in East Asia? / P. Drysdale, Zhang D.D. – Canberra: Asia Pacific Press, 2000. – 182p.

30. Boldea O. A simulation study of an Asean Monetary Union [Electronic re-source] / O. Boldea, J. Engwerda, T. Michalak, J. Plasmans. – Salmah - Tilburg: CentER Discussion Papers. – 2011. – No.2011-098. – 45p. – URL: <http://ssrn.com/abstract=1718988>.

31. Guerrero R. Regional integration: the ASEAN vision in 2020 [Electronic resource] / R. Guerrero // IFC Bulletin. – 2006. – No 32. – pp. 52-58. – URL: <http://www.bis.org/ifc/publ/ifcb32c.pdf>

32. Jaseem A. Regional Integration of Capital Markets in ASEAN: Recent Developments, Issues, and Strategies / A.Jaseem and V. Sundararajan // Global Journal of Emerging Market Economies. – 2009. –Vol 1(1). pp. 87–122.

33. Wong M.-H. ASEAN Competitiveness Report 2010 [Electronic resource] / Wong M.-H., R. Shankar, R. Toh; Foreword by Michael E. Porter. – Asia Competitiveness Institute, 2011. – 88p. – URL: www.spp.nus.edu.sg/ACI/home.aspx

Підрозділ 1.8.

1.Иноземцев В.Л. Пределы «догоняющего» развития /В.Иноземцев. – М.: ЗАО «Издательство «Экономка», 2000. – 295с. – (Экономические проблемы на рубеже веков).

2.Китинг М. Новый регионализм в Западной Европе / М.Китинг // Логос. – 2003. - №6(40). - С.67-116. – Режим доступа: [//www.ruthenia.ru/logos/number/40/07.pdf](http://www.ruthenia.ru/logos/number/40/07.pdf)

3.Лук'яненко Д.Г. Економічна інтеграція і глобальні проблеми сучасності/ Д.Г. Лук'яненко. – К.:КНЕУ,2005. – 204с.

4.Шишков Ю.В. Интеграционные процессы на пороге XXI века: почему не интегрируются страны СНГ/ Ю.Шишков. – М.: III тысячелетие, 2001. – 478с.

5.Albertin G. Regionalism or Multilateralism? A Political Economy Choice. –

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**РОЗВИТОК МІЖНАРОДНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ
РЕГІОНУ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ**

МОНОГРАФІЯ

Під загальною редакцією доктора економічних наук,
професора О.В. Булатової

Маріуполь
2014

УДК 332.1:009.12
ББК 65.050.22-57
Р 64

Науковий редактор: доктор економічних наук , професор, завідувач кафедри міжнародної економіки, проректор з наукової роботи Маріупольського державного університету МОН України **Олена Валеріївна Булатова**

Рецензенти:

Савельєв Є.В., доктор економічних наук , професор, завідувач кафедрою «Міжнародна економіка» Тернопільського національного економічного університету;

Орехова Т.В., доктор економічних наук, професор, завідувач кафедрою «Міжнародний бізнес і прикладна економіка» Донецького національного університету.

*Рекомендовано до друку вченою радою
Маріупольського державного університету
(протокол № 3 від 27.11. 2014 р.)*

Розвиток міжнародної конкурентоспроможності регіону в умовах глобальної інтеграції: монографія / під загальною редакцією О.В. Булатової; відповід. ред. О.А. Беззубченко.- Маріуполь, 2014. - 258 с.

У монографії висвітлено теоретико-методологічні основи визначення регіону в міжнародній економіці; визначено методичні засади оцінки конкурентоспроможності регіону; досліджено міжнародну конкурентоспроможність регіону з урахуванням галузевого аспекту; досліджено фінансову складову міжнародної конкурентоспроможності регіону. Запропоновано методику розрахунку інтегрального показника рівня міжнародної конкурентоспроможності регіону. Визначено конкурентоспроможність регіонів світового господарства в умовах глобальної інтеграції.

УДК 332.1:009.12
ББК 65.050.22-57

© Колектив авторів, 2014
© МДУ, 2014

Наукове видання

О.В. Булатова (§ 1.1., §1.4, §1.6, § 1.7, §1.8, §2.4., §3.7), Н.В. Балабанова (§ 2.4, §3.1, § 5.2, §5.3.), О. А. Беззубченко (§2.1., §2.2., §2.3., §2.4, §2.5.), О.В. Захарова (§2,3., §2.4, §3.2, §3.3.), В.Ф. Лисак (§5.8., §5.9.), Т.В. Марена (§2.4., §2.6., § 4.1, §4.2, §4.3, §4.4., §4.5., §4.6.), Х.С. Мітюшкіна (§ 2.4, §3.4., §3.5., §3.6, §3.7, §5.4, §5.5.), Т.І. Ніколенко (§2.4., §5.6., §5.7.), К.В. Осипенко (§5.1.), Путятін Е.І. (§1.2.), Ю.І. Чентуков (§1.4., §3.7.), І.Ю. Чентуков (§1.3., § 1.5.).

**РОЗВИТОК МІЖНАРОДНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ
РЕГІОНУ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ**
(українською та російською мовами)

МОНОГРАФІЯ

Головний редактор О.В. Булатова
Відповідальний редактор О.А. Беззубченко
Технічний редактор А.О. Смотрицький

Підписано додруку 27.11.2014 р.

Умов. друк арк. 19

Видавець МФ ТОВ «Друкарня "Новий світ"»

87510, м.Маріуполь, Красномаякська, 2; тел.: (0629)41-35-13

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єкта видавничої справи
ДК №1792 від 20.05.2004.